

Auksė RAZANOVAITĖ

Vilniaus universitetas

LIETUVIŲ VIENASKAITOS PIRMOJO IR ANTROJO ASMENS KLITINIŲ ĮVARDŽIŲ FORMOS XVII a. RAŠTUOSE

1. Šiame straipsnyje, laikantis anksčiau skelbtų klitinių įvardžių formų analizės ir aprašo principų, nustatytos klitinių įvardžių pozicijos sakinyje klasifikacijos¹ (Razanovaitė 2013, 245–250), nagrinėjamos pirmojo ir antrojo asmens klitinių įvardžių formos $m(i)$ ir $t(i)$, užfiksuotos XVII a. lietuvių raštuose. Pasirinkti klitinių įvardžių analizės ir aprašo principai leidžia įvertinti šių formų vartoseną kiekviename šaltinyje ir palyginti jas tarpusavyje.

Daug faktų apie lietuvių kalbos pirmojo ir antrojo asmens klitinius įvardžius yra pateikęs Hermannas (1926, 15–102), tačiau jam buvo prieinami ne visi šaltiniai, be to, ankstesni darbai rodo, kad be tam tikrų kriterijų kai kurie dalykai, pavyzdžiui, ypač klitikams svarbi aptarti pozicija sakinyje, lieka neaiškūs (plg. Petit 2010, 286). Šiame straipsnyje minėtos klitinių įvardžių lytys aprašomos sistemiškai. Apžvelgiant kiekvieną šaltinį, nustatoma klitinio įvardžio pozicija ir žodžio, prie kurio jis šlyja (toliau – šeimininko), atžvilgiu, ir pozicija sakinyje. Prieš aptariant šaltinį, paminima, kiek pirmojo, kiek an-

¹ Klitinio įvardžio formos pozicijos tipai:

1. Klitikas žodžio morfeminėje struktūroje, pavyzdžiui, $pa=mi=rodik$ RPs 25,4.
2. Wackernagelio pozicijoje einantis klitikas:
  - 2.1. kai pirmasis kirčiuotas klauzos žodis nėra veiksmažodis:
    - 2.1.1. ir po klitiko eina ne veiksmažodžio forma, pavyzdžiui, $Wifur =mi wilkay apspitá$ KN 17,2 ($\bar{V}=cl=\bar{V}$);
    - 2.1.2. ir po klitiko eina veiksmažodžio forma, pavyzdžiui, $Akis =mi ištekieia$ KN G 8,36 ($\bar{V}=cl=V$);
  - 2.2. kai pirmasis klauzos žodis yra veiksmažodis, pavyzdžiui, $Sufpaude=m ne meylingay$ KN 44,3 ($V=cl$).
3. Po veiksmažodžio formos, kuri nėra pirmasis kirčiuotas klauzos žodis, einantis klitinis įvardis, pavyzdžiui, $Atstok, grischk, ritoij dūsiū=t$ BrST, Sal 3,2 ($\_V=cl$).
4. Proklitikų ir enklitikų grupė, pavyzdžiui, $Dusia iβ=mi to fwieta waro$ KN G 114,30 ($Pro=cl$).

trojo asmens klitinių įvardžių formų vartojama. Apibendrinamosiose išvadose pateikiama XVII a. klitinių įvardžių vartosenos suvestinė.

2. XVII a. šaltiniai, kuriuose užfiksuota klitinių įvardžių formų

Klitiniai įvardžiai vartojami daugumoje XVII a. šaltinių. Įdomu tai, kad klitinių įvardžių rasta ne tik religiniuose tekstuose, bet ir 1642 m. priesaikoje. Daugiausia šių formų užfiksuota Chilinskio Biblijoje (Senajame Testamente – 389, Naujajame Testamente – 163 formos) ir „Knygoje nobažnystės“ (178 formos). Iš anksto atkreiptinas dėmesys į tai, kad XVII a. šaltiniuose, palyginti su XVI a. šaltinių duomenimis (Razanovaitė 2013, 250–268), matyti klitinių įvardžių vartosenos kaita tiek pozicijos sakinyje, tiek šeimninko atžvilgiu.

2.1. Anoniminis katekizmas (1605)

Anoniminiame 1605 metų katekizme² (LK), verstame iš Ledesmos katekizmo, kuriuo rėmėsi ir M. Daukša, yra 10 pirmojo asmens klitinių įvardžių formų. Reikia pastebėti, kad ankstesniame 1595 m. Daukšos vertime klitinių įvardžių formų nėra. Iš Sittigo (1929) lygiagrečiai pateiktų 1595 m. ir 1605 m. katekizmų tekstų matyti, kad 1605 m. šaltinyje vartota klitinė, o Daukšos katekizme – kirčiuota įvardžio forma arba išsiversta be įvardžio:

Daukšos katekizmas (1595)	Anoniminis katekizmas (1605)
<i>Sákai mań efsigu tu krikfczonis?</i> 9,10–11	<i>Pa=mi=ĺákay efsigu tu krikfczónis?</i> 6,11–12
<i>Sakikię mań / kas tatái yra Iėfus Chriftus?</i> 12,5–7	<i>Sákay=mi wel / kas tay irá Iefu Chriftas?</i> 8,16–17
<i>Kodrin Dievas padáre žmogu?</i> 21,8–9	<i>Sákay =mi kodrin žmogus nūg Diewo futwértas ir atpirktas?</i> 14,8–10
<i>Kalbėk p̄riřsákímus bažnycžios?</i> 89,1–2	<i>Pa=mi=ĺákay kiek yr{á} Priĺákimu Bažnicžos / reykiamu řaugot?</i> 73,1–3
<i>ĺakai man dabár / kiek yra nūdemių / kurės álga marinancžiomis?</i> 91,1–4	<i>Sákay=mi wel kiek yrá nufideimu wireřniu?</i> 74,18–20
<i>Ka kito rėikía darí?</i> 94,1–2	<i>Sákay=mi ko kito rėykia daryt?</i> 77, 5–6

² V. Biržiška spėjo, kad darbas galėtų priklausyti K. Sirvydui, tačiau vėlesnių tyrėjų (J. Palionio (1967, 81) ir Z. Zinkevičiaus (1968)) ši mintis paneigta.

Kaip matyti iš teikiamų pavyzdžių, LK klitinės įvardžio formos ypač dažnai, tarsi formulė, vartotos su veiksmažodžiu (*pa*)sakyti: *Pa=mi=fákay*³ ir *Sákay=mi* '(pa)sayk man'.

Klitinio įvardžio formos pozicija šeimininko atžvilgiu. Jungdamiesi prie veiksmažodžio formų su priešdėliu, klitiniai įvardžiai terpiasi pozicijoje tarp priešdėlio ir šaknies (3 atvejai), pavyzdžiui, *Pa=mi=fakáy kiek yra Prifákimu Bažniczos, reykiamu fáugot?* 73,1–3 'pasayk man'; jungdamiesi prie veiksmažodžio be priešdėlio (5) ir kitų žodžių (2), šlyja gale, pavyzdžiui: *Sákay=mi wel kiek yrá nufideimu wirefniu* 74,18–20 'sayk man', *to =mi gayl* 95,16 'to man gaila'.

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Be minėtų 3 atvejų, kai klitiniai įvardžiai terpiasi žodžio morfeminėje struktūroje, 5 kartus jie eina pozicijoje $V=cl$, pavyzdžiui, *Sákay=mi ko kito rýkia daryt?* 77,5–6 'sayk man'. Du kartus klitinis įvardis eina $\bar{V}=cl-V$: *kayp=mi* régis 5,1 'kaip man' ir *tó=mi gayl* 95,16 'to man gaila'.

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinis įvardis. Dažniausias klitinių įvardžių formų šeimininkas – veiksmažodžio *sakyti* lytys (8 atvejai), pavyzdžiui: *Pa=mi=fákay turimėgu mes kitu Pafweykinimu Pánnos Mariôš?* 51,9–11 'pasayk man', *Sákay=mi wel / kas tay irá Iefu Christas?* 8,16–17 'sayk man'. Po vieną kartą jos šlyja prierieveiksmio ir įvardžio: *kayp=mi régis / neyg pirmas irá pėrgulditas* 5,1–2 'kaip man', *tó=mi gayl* 95,16 'to man gaila'.

1 lentelė. Klitinių įvardžių formos Anoniminiame katekizme (1605)⁴

Klitinio įvardžio asmuo, forma	Šeimininkas		ne vksm.	Šeimininko gramatinės ypatybės			Pozicija sakinyje		Iš viso formų šaltinyje
	PRAEF-CL-RADIX	RADIX-CL		liep. nuos. ⁴	priev.	įvardis	2.1.2. $\bar{V}=cl-V$	2.2. $V=cl$	
1 sg <i>mi</i>									
10	3	5	2	8	1	1	2	5	10

³ Visame tekste klitikai išskiriami lygybės ženklu (=). Jei tarp lygybės ženklo ir žodžio, prie kurio šlyja klitinis įvardis, nėra tarpo, reiškia, kad ir šaltinyje klitikas prijungiamas be tarpo, ir atvirkščiai. Išimtis taikoma aptariant kai kuriuos giesmynus, kur lygybės ženklas atskiriant klitinių įvardžių formas vartojamas originaliai.

⁴ Liepiamoji nuosaka be -k.

Iš lentelėje teikiamų ir prieš tai aptartų duomenų matyti, kad LK klitiniai įvardžiai vartojami tik pirmajam asmeniui žymėti. Įdomu tai, kad visos formos – nesutrumpėjusios (*mi*). Klauzoje klitiniai įvardžiai šlyja dviem būdais: a) $V=cl$ ir b) $\bar{V}=cl-V$. Minėtina, kad LK kalbamosios formos dažniausiai jungiasi prie veiksmožodžio (*pa*)*sakyti* formų (8 iš 10 atvejų) ir tekste vartojamos kaip tam tikra formulė.

2.2. Zengštoko giesmynas (1612)

Zengštoko giesmynas (ZG) – trečiasis Mažosios Lietuvos giesmynas, išėjęs po Mažvydo ir Bretkūno parengtų giesmynų. Be perspausdinimų iš ankstesnių giesmynų, ZG yra daugiau nei 50 naujų tekstų (Michellini 2006, 91). Iš viso šiame giesmyne rasta 14 klitinių įvardžių formų: 2 – antrojo asmens (pvz., *Dievs humai gali=t apwerfti* 72r,5 ‘gali tavo apversti’) ir 12 – pirmojo (pvz., *Nu=mi=mafgok tu Ifopu* 108r,2 ‘numazgok mane’).

Patikrinus giesmių tekstų šaltinius paaiškėjo, kad 11 klitinių įvardžių formų yra iš Bretkūno giesmyno perspausdintuose giesmių tekstuose (*Diekuii tau miels Pone / Iog mane faugoiei, KLaufikite nu ius βmones / kaip kuns fu dufche, O Diewe malonus buki / Ir ant manes suffi, O Diewe man malonus buk / Gelbek taifik, PON wifgalis / Tawa βodis / Senei nusleptas, TAwe Diewan nuffitikiu / Ne dūk mane giedoi, Tawefp Schaukiu Iefu Chrifte / Ifchklaufik*) ir trys klitinių įvardžių formos pavartotos naujame giesmės *TIkrai efme tame czele / Diewa funus ateiti* vertime. Perspausdintuose giesmių tekstuose išlaikytos ir nekeistos visos klitinės įvardžių formos. Įdomu tai, kad 3 klitinių įvardžių formos užfiksuotos ir naujame giesmės vertime. Iš to galima spręsti, kad Zengštoko giesmyne klitinės įvardžių formos vartotos sąmoningai, t. y. ne tik akiai perimtos iš kito šaltinio.

Klitinio įvardžio formos pozicija šeimininko atžvilgiu. Išskyrus vieną veiksmožodžio su priešdėliu formą, kai klitinis įvardis terpiasi tarp veiksmožodžio priešdėlio ir šaknies (*Nu=mi=mafgok* 108r,2 ‘numazgok mane’), kitos klitinių įvardžių lytys šlyja veiksmožodžio liepiamosios nuosakos formų gale: 4 veiksmožodžio su priešdėliu formos, pavyzdžiui, *Ieng efch nepaklifczo / jichlaikike=m ifch lofkos / Ta afch meldziu tawe* 88v,14 ‘išlaikyk mane’ ir 9 veiksmožodžio be priešdėlio formos, pavyzdžiui, *Imke=m rankofna tawa / Diewe tikras ifch=gi bedas* 102r,24 ‘imk mane’.

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Be minėtos vienos klitinio įvardžio formos žodžio morfeminėje struktūroje, kitos lytys klauzoje eina

dvejopai: a) V=cl (9 atvejai), pavyzdžiui, *Ir mafgoke=m pone Diewe / Nūg mana wiffu piktibiu* 107v,17 ‘mazgok mane’; b) __V=cl (4 atvejai), pavyzdžiui, *Diews humai gali=t apwerfti* 72r,6 ‘gali tave apversti’.

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinis įvardis. Antrojo asmens formos šlyja prie esamojo laiko veiksmažodžio lyčių (2 atvejai), pavyzdžiui: *Czefu smerties meldzo=ti* 87v,5 ‘meldžiu tave’, *Diews humai gali=t apwerfti* 72r,5 ‘gali tave apversti’, pirmojo asmens klitiniai įvardžiai šlyja prie veiksmažodžio liepiamosios nuosakos formų (12 kartų), pavyzdžiui, *Dūke=m lofka scheme czefe* 50r,2 ‘duok man’.

2 lentelė. **Klitinių įvardžių formos Zengštoko giesmyne (1612)**

Klitinio įvardžio asmuo, forma				Šeimininkas			Šeimininko gramatinės ypatybės		Pozicija sakinyje		Iš viso formų šaltinyje
1 sg		2 sg		vksm.			liep. nuos.	es. l.	2.2. V=cl	3. V=cl	
<i>mi</i>	<i>m</i>	<i>ti</i>	<i>t</i>	PRAEF-CL-RADIX	PRAEF-RADIX-CL	RADIX-CL					
1	11	1	1	1	4	9	12	2	9	4	14

Iš 2 lentelės duomenų matyti, kad Zengštoko giesmyne klitinių įvardžių formos vartotos ir pirmajam, ir antrajam asmeniui žymėti. Tik vieną kartą klitinis įvardis eina tarp priešdėlio ir šaknies (iš trijų galimų atvejų). Sakinyje šios formos šlyja prie veiksmažodžio lyčių: kai jis yra pirmasis (9) ir ne pirmasis (4) kirčiuotas klauzos žodis. Giesmyne 11 klitinių įvardžių lyčių yra perspausdintuose Bretkūno giesmių tekstuose, bet 3 formos (viena iš jų – antrojo asmens (*meldzo=ti* 87v,5 ‘meldžiu tave’)) – naujame giesmės vertime.

2.3. Rėzos psalmynas (1625)

Rėzos psalmynas (RPs) parengtas Bretkūno psalmyno pagrindu. Jame rasta 15 pirmojo asmens klitinių įvardžių formų, pavyzdžiui: *Wiefchpatie ne=mi=dūk gedojè būti* 119,31 ‘neduok man’, *At=mi=gaiwink tawo Teifybé* 119,40 ‘atgaivink mane’. Visi RPs klitiniai įvardžiai šlyja prie liepiamosios nuosakos veiksmažodžio formų, iš jų 14 kartų terpiasi tarp veiksmažodžio priešdėlio ir šaknies (pvz.: *WIESchpatie pa=mi=rodik Kellius tawa* 25,4 ‘parodyk man’, *Pa=mi=mokink tawo tiefa* 119,12 ‘pamokink mane’) ir vieną kartą šlyja veiksmažodžio be priešdėlio gale, kuris yra pirmasis kirčiuotas klauzos žodis: *nei kôfnike=m kerfchté tawo* 38,2 ‘koznyk mane’.

Trumpai apibendrinant matyti, kad visi klitiniai įvardžiai šlyja tik prie veiksmožodžio liepiamosios nuosakos formų ir visada, kai yra struktūrinė galimybė, terpiasi žodžio morfeminėje struktūroje.⁵

2.4. Sirvydo „Punktai sakymų“ (1629)

Konstantino Sirvydo „Punktuose sakymų“ užfiksuota viena pirmojo asmens klitinio įvardžio forma, prisiliejusi tarp liepiamosios veiksmožodžio formos priešdėlio ir šaknies – *Pa=mi=rodik tieg weydu tawo* 176,1 ‘parodyk man’.

2.5. S. M. Slavočinskio giesmynas (1646)

Slavočinskio giesmyne (SG) užfiksuota 41 klitinio įvardžio forma: 25 pirmojo asmens, pavyzdžiui, *Nebuwo=m linkfma wálánda niewiena* II 14,19 ‘nebuvo man’, ir 16 antrojo asmens formų, pavyzdžiui: *Wadinamo=t Pánná wiena* II 86,5 ‘vadiname tave’, *Iog gimey Iezau gierbiemo=t kiekwienas* I 58,13 ‘gerbiame tave’.

Atskirai reikia minėti kelias ypatingas Slavočinskio giesmyne užfiksuotas antrojo asmens akuzatyvo reikšme pavartotas formas *te* ‘tave’: *IOzapay pamažu / Meldžiu=te pamažu* I 60,4–5 ‘meldžiu tave’, *Sunau =te girdžiu raudanti / Afž sawep tawe būlanti* I 95,16–17 ‘tave girdžiu’ ir *Aß teyfingay ir láymingay / Gárbinčiau =te tułomis* II 98,26–27 ‘garbinčiau tave’. Panašių klitinių formų vartojimo atvejų akuzatyvo reikšme yra pastebėjęs ir Hermannas (1926). Formą *me* jis yra radęs Bretkūno psalmių vertime: *me mane* BPs 38,3. Visgi patikrinus paaiškėjo, kad iš tikrųjų ta vieta skaitytina *ing mane*: *Nefa tavo strielos ifismeige me mane* BPs 38,3 → *Nefa tavo strielos ifismeige ing mane* BPs 38,3 (Scholz 2002, 136). Tokių formų dar rasta „Knygoje nobažnystės“. Plačiau apie šias formas, jų kilmę žr. Razanovaitė 2010, 261–264.

Klitinio įvardžio formos pozicija šeiminko atžvilgiu. SG vartojamų klitinių formų pozicija yra dvejopa: veiksmožodžio (ir su priešdėliu (15 formų), ir be priešdėlio (23 formas)) gale, pavyzdžiui: *Inteykie=m* I 147,3 ‘įteiki man’, *duokie=m* I 147,6 ‘duoki man’ (iš viso 38); viena forma užfiksuota po daiktavardžio – *Sunaute girdžiu* I 95,16 ‘tave girdžiu’.

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Vieną kartą SG klitinio įvardžio forma eina po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris nėra veiksmožodis, ir po klitiko eina veiksmožodžio forma ($\bar{V}=cl-V$): *Sunau =te girdžiu raudanti* I 95,16 ‘sūnau tave girdžiu’. Dažniausiai sakinyje klitinių įvardžių

⁵ Daugiau apie klitinius įvardžius Mažosios Lietuvos psalmynuose žr. Razanovaitė 2011.

formos eina pagal kitus du tipus ir šlyja prie veiksmažodžio formos: a) kai ji yra pirmasis kirčiuotas klauzos žodis (V=cl), 20 atvejų, pavyzdžiui, *Wadinamo=t Pánná wiena* II 86,5 ‘vadiname tave’; b) kai ji nėra pirmasis kirčiuotas klauzos žodis (__V=cl), 20 atvejų, pavyzdžiui, *Garbe duodu=t Diewe* I 144,21 ‘duodu tau’.

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinis įvardis. SG klitiniai įvardžiai šlyja prie veiksmažodžio formų (išskyrus vieną atvejį – *Sunau=te girdžiu raudanti* I 95,16). 11 formų vartojama su liepiamosios nuosakos, dvi – su tariamosios nuosakos lytimis. Užfiksuota formų su būsimąjo laiko (3), būtojo kartinio (14) ir esamojo laiko (10) lytimis.

3 lentelė. **Klitinių įvardžių formos S. M. Slavočinskio giesmyne (1646)**

Klitinio įvardžio asmuo, forma			Šeimininkas		Šeimininko gramatinės ypatybės							Pozicija sakinyje			Iš viso formų šaltinyje
1 sg	2 sg		vksm.		ne vksm.	liep. nuos.	tar. nuos.	es. I.	būs. I.	būt. k. I.	daiktav.	2.1.2. $\bar{V}=cl-V$	2.2. $V=cl$	3. __ $V=cl$	
<i>m</i>	<i>t</i>	<i>te</i>	PRAEF-RADIX-CL	RADIX-CL											
25	13	3	15	25	1	11	2	10	3	14	1	1	20	20	41

Palyginti su kitais anksčiau aptartais šaltiniais, iš 3 lentelės duomenų pirmausia pastebėtina Slavočinskio giesmyne užfiksuota klitinio įvardžio antrojo asmens forma *te*. Įdomu ir tai, kad gana daug vartojama ne tik pirmojo, bet ir antrojo asmens formų (25 : 16). Išskyrus vieną atvejį, klitinės įvardžių formos šlyja prie veiksmažodžio lyčių. SG minėtinas ir kaip vienas iš nedaugelio šaltinių, kur klitinių įvardžių formos neterpiamos žodžio morfeminėje struktūroje – iš 15 veiksmažodžio su priešdėliu formų, prie kurių šlyja klitinis įvardis, jis nė karto nepavartotas pozicijoje tarp priešdėlio ir šaknies.

2.6. Jaknavičiaus evangelijos (1647–1797 m. leidimai)

Jaknavičiaus evangelijos iki XVIII a. pabaigos buvo perleistos daugiau nei 30 kartų (Zinkevičius 1988, 269). Iš XVII amžiaus tyrimui peržiūrėti 1647, 1679, 1690 metų evangelijų leidimai. 1647 metų tekste užfiksuotos keturios klitinių įvardžių formos: *Pa=mi=kintek / a wiffa fuwerfiu taw* 128,21, *Pa=mi=kintek (aba pakinteimu turek ont manis) á wiffa ataduofiu taw* 128,1 ‘pakenték man’, *Gayli=mi minios* 97,11 ‘gaila man’, *Kiemu pirkau /*

ir *reikia=mi* *išeyt ir apžwalgit ii* 89,9 ‘reikia man’. Vėlesniuose leidimuose išliko trys pirmosios klitinių įvardžių formos (*Pa=mi=kintek* 134,1 (1679), 135,15 (1690), *Pá=mi=kintek* 134,15 (1679), 136,6 (1690), ‘pakentėk man’, *Gayli=mi* 103,1 (1679), 103,7 (1690), 98,18 ‘gaila man’), o vietoj ketvirto-sios (*reikia=mi*) vartota stiprioji įvardžio forma: *reikia manišeyt* 94,23 (1679), 943,23 (1690).

4 lentelė. Klitinių įvardžių formos Jaknavičiaus evangelijų skirtingų metų leidimuose

Šaltinis	Klitinio įvardžio asmuo, forma	Šeimininkas		Šeimininko gramatinės ypatybės		Pozicija sakinyje	Iš viso formų šaltinyje
	1 sg	vksm.		liep. nuos.	es. 1.	2.2. V=cl	
	<i>mi</i>	PRAEF- CL- RADIX	RADIX- CL				
JE 1647	4	2	2	2	2	2	4
JE 1679, 1690	3	2	1	2	1	1	3

Trumpai apibendrinant, galima pasakyti, kad visos evangelijose užfiksuotos klitinių įvardžių formos yra pirmojo asmens ir šlyja veiksmažodžio formos gale arba terpiasi žodžio morfeminėje struktūroje. Sakinyje jos eina po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio.

2.7. „Knyga nobažnystės“ (1653)

„Knyga nobažnystės“ (KN) išleista 1653 m., 1684 m. išėjo kiek papildytas ir pataisytas kontrafaktinis jos leidimas (KN²). Tyrimui atlikti naudotasi abiem leidimais, tačiau dėl neesminių šaltinių skirtumų, kurie išvardijami toliau, kaip pagrindu nutarta naudotis 1653 m. leidimu.

1. Tik 1653 m. leidime užfiksuotos šios dvi klitinių įvardžių formos (1684 m. leidime atitinkamo teksto nėra): *idánt=ti* *Prieštárnikas táwo nepaduotu sudžiy* SE 182,20 ‘idant tave, *Prietelus iš Mámmonà kayp čia kalbà neteyfibes darik / kurie=t prijmtu ing ámžinus giwenimus* SE 197,7 ‘kurie tave’.

2. Tik 1684 m. kontrafaktiniame leidime užfiksuotos šios 3 formos (1653 m. leidime atitinkamo teksto nėra): *Idant =te wiffi / tarnaudami tau wier-nay / dermingay garbintumbim pagal tawo Szwenta* M 68,25 ‘idant tave [...] garbintume’, *Dekawojame=t nobažnay / Wiffogalis / amžinas Diewe* 54,19, *Dekawojame=t nuoširdžiy iuog ir mus pawargufia futwerimatawo* M 21,26 ‘dėkojame tau’.

3. 1653 m. leidime užfiksuotos šios 3 klitinių įvardžių formos, nevartojamos 1684 m. kontrafakciniame leidime (klitinių įvardžių formų atsisakoma):

1653 m.	1684 m.
<i>Dekáwoiame=t káyp vž kitas gieribes M 70,25</i>	<i><u>dekáwoiame</u> káyp vž kitas gieribes M 73,25</i>
<i>Dekáwoiáme=t vž neįbkálbama M 5,16</i>	<i><u>Dekáwoiáme</u> vž neįbkálbama M 5,10</i>
<i>dekawojáme=t per Iezufa Chriftufa M 68,7</i>	<i><u>dekawojáme</u> per Iezufa Chriftufa M 71,8</i>

„Knygoje nobažnystės“ iš viso rasta 180 klitinių įvardžių formų (137 pirmojo ir 43 antrojo asmens). Šį paminklą sudaro kelios dalys: psalmynas, giesmynas (G), maldynas (M), katekizmas (K) ir evangelijos (SE). Yra žinoma, kad ruošiant KN giesmyną kai kas galėjo būti perimta iš M. Petkevičiaus ir S. M. Slavočinskio giesmyno, o rengiant katekizmą naudotasi M. Petkevičiaus katekizmu (Lebedys 1977, 96; Pociūtė 2004, 41). Minėtuose trijuose giesmynuose peržiūrėjus vartojamas klitinių įvardžių formas matyti, kad KN giesmyne šios formos bent jau tiesiogiai nėra perimtos iš kitų dviejų giesmynių. Tas pats pasakytina ir apie M. Petkevičiaus ir KN katekizmus.

Palyginti su ankstesniais aptartais šaltiniais, KN yra nemažai su klitikais susijusių aptartinių atvejų, kurie ankstesniuose paminkluose nefiksuojami arba pasitaiko retai.

1. Įdomus atvejis – galbūt užfiksuotas daugiskaitos pirmojo asmens įvardis kaip klitikas: *Nuspákáiki=m fielás / Sazines kientime* G 8,19. Tačiau abejonių, kad tai galėtų būti daugiskaitos pirmojo asmens klitinio įvardžio forma, kelia kontekstas:

KN G 8,15	<i>Dwásios fawimp <u>nustoiu</u> /</i>
KN G 8,16	<i>Káda funkíey <u>wáytoiu</u> /</i>
KN G 8,17	<i>Sáwo fuspaudime /</i>
KN G 8,18	<i>Bátáyg tu Pone mielás /</i>
KN G 8,19	<i>Nuspákáiki=m fielás /</i>
KN G 8,20	<i>Sazines kientime.</i>

Iš pateiktos ištraukos matyti, kad kalbama pirmuoju asmeniu, tad manytina, jog ir forma *Nuspákáiki=m* suprastina kaip ‘nuspakajyk man?’. Be to, kaip jau minėta anksčiau, atrodo, kad KN eiliuotose dalyse stengiamasi išlaikyti eilėdarą ir rimą, pgl., *Bátáyg tu Pone **mielás** / Nuspákáiki=m fielás*. Minėtą

formą Hermannas taip pat laiko vienaskaitos klitinio įvardžio pavyzdžiu („beruhige mir den Kummer“, Hermann 1926, 32).

2. Greičiausiai spaudos klaida, o ne klitinio įvardžio vartojimo atveju laikytinas šis pavyzdys: *Nori dabár po križių Wiernus sawo tureti / idánt čia ánt swieta stipriay káriaudamimi per kántribe átimtu ana waynika kursay ftipriay káriauiántiemus irá pážimetás* SE 104,23 ‘idant čia ant svieto stipriai kariaudami’.

3. Kaip ir Slavočinskio giesmyne (žr. 1.4. dalį), rastos kelios retos klitinio įvardžio akuzatyvo reikšmės formos *te* ‘tave’: *Melfkisio βwentos gieribes / idánt =te iβ smertelnibes: palidetu ing ámžibes* G 157,9, *idánt =te fu Anielays danguiays gárbintj / ir tau anoy ámžinay nedeloy / o átilfija tobulojáfluzit galetumim* M 62,3 ‘idant tave [...] garbinti [...] galétume’, *idánt =te Pona sawa drafei čia ánt swieta iβpázintum / ir ánt wifu prieštarniku sawo / per kántribe βwenta / wirβune ápturetumbime* SE 73,2 ‘idant tave išpažintum(e) ir [...] apturétumėme’, *Idant =te wiffi / tarnaudami tau wiernay / dermingay garbintumbim pagal tawo Szwenta* M 68,25 ‘idant tave [...] garbintume’ (pastaroji forma fiksuota tik kontrafakciniame leidime).

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinis įvardis. KN iš kitų apertų tekstų išsiskiria ir gramatinių formų, prie kurių šlyja klitinis įvardis, įvairove:

- 1) daiktavardžio, pvz.: *Akis =mi iβstekieia* G8,36 ‘man ištekėjo’; *Diená ir Nákti griekay=mi kankina* G 35,12 ‘griekai mane kankina’ (3 atvejai);
- 2) būdvardžio, pvz., *Ne =mi=miels swetas ziwatuy* G 16,1 ‘nemielas man’ (1 atvejis);
- 3) dalelyčių (*te*, štai), pvz., *Sztay=mi piktieghi floga daro* G 114,29 ‘štai man [...] daro’ (2 atvejai);
- 4) įvardžių (*anas, ans, kas, kuris, kurie, kursai, tasai, tu*), pvz., *Kurfay=m’ gialbi iβ funkibes* G 6,6 ‘kursai mane gelbi’ (11 atvejų);
- 5) jungtukų (*nei, idant, jog, jei, ir, kad, tačiau*), pvz., *tačiau=ti futeaka łobi dufios kurs irá toli prákilneafnis už łobi žiames* SE 195,6 ‘tačiau tau suteka’ (24 atvejai);
- 6) prielinksnio iš, pvz., *Dusia iβ=mi to swieta waro* ‘iš man to svieto varo’ G 114,30 (2 atvejai);
- 7) prieveiksnių (*amžinai, dabar, ilgiau, kodėl, todėl, kur, visur*), pvz., *Dábár=m motka griekuos ziwate prádeia* ‘dabar mane [...] pradėjo’ G 55,23 (9 atvejai);

8) veiksmožodžio formų (128 atvejai):

- a) liepiamosios nuosakos, pvz., *O mano maĩdás gaylás pri=mi=láyfk sawepi* G 206,12 ‘prileisk mane’ (62 atvejai);
- b) esamojo laiko, pvz., *o Diwe wifokiu pátiechu / dekáwojáme=ti* pákárnay M 11,11 ‘dėkojame tau’ (30 atvejų);
- c) būtojo kartinio laiko, pvz., *Buway=m’ nudrutines didey* G 31,33 ‘buvai mane’ (28 atvejai);
- d) būsimojo laiko, pvz., *Pá=mi=gáylies wārgftāńcio* G 8,9 ‘pagailės mane vargstančio’ (4 atvejai);
- e) tariamosios nuosakos, pvz., *o fudžia pa=ti=duotu Tárnuy* SE 182,21 ‘paduotų tave’ (3 atvejai);
- f) bendraties, pvz., *Prá=mi=puldit žmones noreia* G 99,39 ‘prapuldyti mane’ (1 atvejis).

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Be jau minėtų 63 klitinio įvardžio žodžio morfeminės struktūros atvejų, kiti užfiksuoti pavyzdžiai eina pagal visus klasifikacijoje (žr. 1 išnašą arba Razanovaitė 2013, 245–250) įvardytus tipus:

- a) $\bar{V}=cl-\bar{V}$, 2.1.1. tipas, pvz.: *Wifur =mi wilkay apspitá futukie* G 17,2 ir *Dábár=m motka griekuos žiwate prádeia* G 55,26 ‘visur mane vilkai apspito’ (15 atvejų);
- b) $\bar{V}=cl-V$, 2.1.2. tipas, pvz., *O iuog griekay=mi kankiná* G 43,58 ‘griekai mane kankina’ (30 atvejų);
- c) $V=cl$, 2.2. tipas, pvz., *Patepey=m gálwa balfomu linksmibes* G 19,9 ‘patepei man’ (54 atvejai, iš jų 7 po kreipinio);
- d) $\_V=cl$, 3 tipas, pvz., *O kubkás winu applūsta=m gieribes* G 19,10 ‘apiplūsta mane’ (12 atvejų);
- e) $Pro=cl$, 4 tipas, pvz., *Te =mi=nurayšo takus sawo* G 115,7 ‘te man nuraišo’ (6 atvejai).

Atskirai minėtini į šią klasifikaciją nepatenkantys 4 atvejai, kai klitikas šlyja ne po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra ne veiksmožodžio forma, pavyzdžiui: *Nes ránkà táwo mane apfunkina / Diená / ir Nákti griekay=mi kankina* G 35,12 ‘griekai mane kankina’, *Bo Pons iß meyles amžinay=mi gáno* ‘amžinai mane gano’ G 14,1. Šie pavyzdžiai ypač įdomūs, nes rodo, kad klitiniai įvardžiai gali eiti ne tik Wackernagelio dėsnio pozicijoje ar šlyti prie veiksmožodžio formos, bet ir judėti toliau nuo sakinio pradžios nebūtinai iki pozicijos po veiksmožodžio (plg. Petit 2010, 289–290).

Klitinio įvardžio formos pozicija šeimininko atžvilgiu. Skirtingai nei kituose anksčiau aptartuose šaltiniuose, nemažą dalį šeimininkų sudaro ne tik veiksmažodžiai, bet ir daiktavardžiai,rieveksmiai, jungtukai ir kt. Prie veiksmažodžių užfiksuotos 128 šlyjančios klitinių įvardžių formos, iš jų 77 veiksmažodžiai su priešdėliu (63 kartus klitinis įvardis terpiasi jų morfeminėje struktūroje). Eidami su kitomis kalbos dalimis, klitiniai įvardžiai šlyja žodžio gale, pavyzdžiui: *Dabár=m motka griekuos ziwate prádeia* G 55,26, *tačiau=ti futeaka lobi dufios* SE 195,6. Įdomūs keli atvejai, kai klitikas įsiterpia tarprieveksmio *kodėl* morfemų, pavyzdžiui: *Diewe mans / ko=mi del ápłayday?* SE 282,19, *Ko=mi=del nor βalin atmefti?* G 49,5.

5 lentelė. **Klitinių įvardžių formos „Knygoje nubažnystės“ (1653)**

Klitinio įvardžio asmuo, forma		Šeimininkas		Šeimininko gramatinės ypatybės										Pozicija sakinyje													
1 sg	2sg	vksm.		vksm.																							
<i>mi</i>	<i>m</i>	<i>ti</i>	<i>t</i>	<i>te</i>	PRAEF-CL-RADIX	PRAEF-RADIX-CL	RADIX-CL	ne vksm.	liepiamoji nuosaka	tariamoji nuosaka	esamasis laikas	būtais kartinis laikas	būsimasis laikas	bendratis	daiktavardis	įvardis	būvardis	prieveksmis	prielinksnis	jungtukas	dalytė	2.1.1. $\bar{V}=cl-\bar{V}$	2.1.2. $\bar{V}=cl-V$	2.2. $V=cl$	3. $\_V=cl$	4. $Pro=cl$	$\_V=cl$
87	50	28	12	3	63	14	51	52	62	3	30	28	4	1	3	11	1	9	2	24	2	15	26	54	12	6	4

Iš viso formų šaltinyje – 180

5 lentelėje teikiami duomenys rodo, kad KN klitiniai įvardžiai vartojami pirmajam (137) ir antrajam (43) asmeniui žymėti. Pastebėtina, kad užfiksuotos kelios antrojo asmens klitinio įvardžio formos – *ti*, *t* ir *te*.

Žodžio morfeminėje struktūroje rasti 63 pavyzdžiai ir 14 kartų klitinis įvardis šlyja veiksmažodžio su priešdėliu gale. Nors klitiniai įvardžiai dažnai eina ir su kitomis žodžių formomis, dažniausiai jie šlyja prie veiksmažodžio lyčių (128). Kitaip nei kituose šaltiniuose, ryški veiksmažodžio formų, prie kurių šlyja klitinis įvardis, įvairovė (plg. šaltinius, kur klitinis įvardis dažniausiai fiksuojamas su liepiamosios nuosakos veiksmažodžio formomis).

Įdomu ir tai, kad klauzoje klitiniai įvardžiai eina pagal visus 3.4. dalyje išskirtus tipus. Atkreiptinas dėmesys, kad 15 kartų klitinis įvardis fiksuojamas Wackernagelio dėsnio pozicijoje – po pirmojo kirčiuoto sakinio žodžio,

kuris nėra veiksmažodžio forma (kaip ir minėta, jei pirmoji kirčiuota klauzos žodžio forma yra veiksmažodis, tokiu atveju galima dvejopa interpretacija). Vis dėlto reikia pastebėti, kad daugiausia klitinių įvardžių klauzoje eina po veiksmažodžio formos, kuri yra arba pirmasis (54 atvejai) arba ne pirmasis (12 atvejų) kirčiuotas klauzos žodis. 6 kartus klitinis įvardis eina proklitikų ir enklitikų grupėje. Yra nustatyta, kad senojoje ispanų ir senojoje bažnytinėje slavų kalbose tam tikru metu egzistavo ir veiksmažodiniai, ir Wackernagelio pozicijos klitikai (Fontana 1993, Pancheva 2005), taigi, galima manyti, kad lietuvių senųjų raštų sistemos, kurią irgi galėtų sudaryti Wackernagelio pozicijos ir veiksmažodiniai klitikai, nestabilumą rodo 4 užfiksuoti pavyzdžiai, kai klitikas šlyja ne po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra ne veiksmažodžio forma.

2.8. Chilinskio Biblija (1660)

Chilinskio Biblijoje rastos 552 pirmojo asmens klitinių įvardžių formos (Senajame Testamente (ChST) – 389, Naujajame Testamente (ChNT) – 163).

Klitinio įvardžio formos pozicija šeimininko atžvilgiu. Pirmiausia pastebėtina, kad Chilinskio Biblijoje klitinės įvardžių formos, palyginti su kitais šaltiniais, vartojamos išskirtinai – jos rašomos atskirai nuo veiksmažodžio ar kitų lyčių, pavyzdžiui: *Atfakiet =mi tada, ir taret* Įst (5 Moz) 322,14 ‘atsakėt man’, *Teifzeyt meldziu tewas mano ir motyna mano jufump, net žynofiu ka =mi padarys Diewas* 1 Sam 542,3 ‘ką man padarys’ (išskyrus atvejus, kai klitinis įvardis eina pozicijoje tarp veiksmažodžio priešdėlio ir šaknies, ir 3 ChNT pavyzdžius su veiksmažodžiais *gelbėti* ir *padaryti*, pvz.: *Wießpatie, gielbek mane* [taisyta: <*gielbek*>*im*] Mt 14,30 ‘gelbėk mane’, *Wießpatie, giara mums cia but, ieygu nori, padaryki=m cia tris Nometus, tau wiena, ir Mayzießuy wiena, ir Eliofßiuy wiena* Mt 17,4 ‘padaryk man’).

Biblijoje klitinių įvardžių formos šlyja prie veiksmažodžio su priešdėliu: a) tarp priešdėlio ir šaknies, pvz., *tare tada jems Simfon, Pry=mi=liekit, jog neužpulfit and manes* Ts (Sudz) 472,12 ‘prisiekit man’ (ST – 45, NT – 15 atvejų); b) veiksmažodžio su priešdėliu gale, pvz., *Ó ansjen tare, Prysiek =mi, ó ansjen prysekie jam* Pr (1 Moz) 96,31 ‘prisiek man’ (ST – 131, NT – 32 atvejai). Šlydami prie veiksmažodžio be priešdėlio, eina žodžio gale, pvz., *liepk =mi ateyt sawęsp po vandeni* Mt 14,28 ‘liepk man ateiti’ (ST – 136, NT – 39 atvejai).

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Žodžio morfeminėje struktūroje užfiksuota 60 klitinių įvardžių formų (ChST – 45, ChNT – 15).

Kaip ir KN, klitiniai įvardžiai sakinyje eina pagal visus galimus pozicijos sakinyje tipus:

- a) $\bar{V}=cl-\bar{V}$, pvz.: *Ir kalbesi waykump Izraelaus, tarańt: Aleyku =mi tey bus fzweto patepima giminefa jufu Iš (2 Moz) 30,31 ‘aleiku man tai bus’, Diewas =mi nes ira fwiedku kaypo didziej gieydziu jufu wifu fu widutynejs pajudynimejs Jezufa CHriftufa Fil 1,8 ‘dievas man yra’ (ST – 18, NT – 19 atvejai);*
- b) $\bar{V}=cl-V$, pvz.: *Tare tada Dowidas Gadop: Bayfu =mi ira łabey, tepołame meldziu rakoń WIESZPATIES, mielafzyrdyfciu nes jo ira daugiel, bet tenepołu rakoń źmoniu 2 Sam 24,14, WIESZPATS =mi parode, jog bufi Karalumi Syrios 2 Kar 8,13 ‘Viešpats man parodė’ (ST – 58, NT – 56 atvejai);*
- c) $V=cl$, pvz.: *jog jusjen teypag padarysite gieradeifte, and namu tewa mano, ir dokite =mi źymes-źiakła Joz 2,12 ‘duokite man’, Atfkirkite =mi Barnabšiu ir Sauli darbop kuriop jos paűaukiau Apd 13,2 ‘atskirkite man’ (ST – 203, NT – 63 atvejai);*
- d) $\_V=cl$, pvz.: *Tris kartus metofe apiwaykzczosi =mi fzwete Iš (2 Moz 23,14) ‘apvaikšćiosi man’, Wienok, jog naűle dakuczjoja =mi, padaryfiu jey prowa, kad and galo noteytu, ir gatwos mi nełauűtu Lk 18,5 ‘dakűćioja (neduoda ramybės) man’ (ST – 64 , NT – 9 atvejai);*
- e) $Pro=cl$, pvz.: *nepafakisi gu =mi to 2 Sam 13,4 ir Ar =mi ne walna darýt Mt 20,15 ‘ar man ne walna daryti’ (po vieną ST ir NT).*

Kaip ir „Knygoje nobaźnystės“, rastas vienas klasifikacijoje nenumatytas atvejis, kai klitikas šlyja ne po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra ne veiksmožodžio forma: *Alexander Katlorus daug =mi pikto padare ChNT 2 Tim, 4,14.*

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinis įvardis. Chilinskio Biblija, palyginti su kitais šaltiniais, kuriuose vartojamos klitinių įvardžių formos, išsiskiria ir dar vienu aspektu – nemažą dalį žodžių formų, prie kurių šlyja klitinės įvardžių lytys, sudaro ne tik veiksmožodžiai, bet ir kitos kalbos dalys.

Biblijoje užfiksuoti 399 atvejai (312 – ST ir 87 – NT), kai klitinis įvardis šlyja prie veiksmožodžio formų:

- a) tariamosios nuosakos, pvz., *Dabar nes atfigulcia, ir ilfecia: miegocia, ó butu =mi atylfis Job 3,13 ‘būtų man atilsis’ (30 ST ir 2 NT);*
- b) liepiamosios nuosakos, pvz., *Ó Elia tare josp: nesibijok, eyk padaryk pa-*

*gal žodzia tawo: bet padaryk =mi pirm ifz to ragayfzeli, ir ifz=mi=nefzk
cia, bet fau ir funuy tawo padarysi potam 1 Kar 648,13 'padaryk man;
išnešk man čia' (118 ST ir 41 NT);*

- c) geidžiamosios nuosakos, pvz., *Ir tare Dowidas Achifop, Jeygu radau da-
bar małone akife tawo, tedoda =mi kokia wieta 1 Sam 552,5 'teduoda
man' (12 ST);*
- d) esamojo laiko, pvz., *Atymate =mi waykus Pr (1 Moz) 86,36 'atimate
man vaikus' (10 ST ir 16 NT);*
- e) būtojo kartinio laiko, pvz., *Bet tare =mi Diewas, Nebudawofi Namu
warduy mano: kareywiu nes efi, ir praliejey daugiel krauja 1 Kr 770,3 'tarė
man' (96 ST ir 23 NT);*
- f) būsimojo laiko, pvz., *Siunciau tiefa tawęsp, kalbañt: Sidabra tawo, ir aukfa
tawo, ir moteris tawo, ir waykus tawo, dofi =mi 1 Kar 20,5 'duosi man'
(43 ST ir 4 NT);*
- g) bendraties, pvz., *Jeygu radau małone akife Karalaus, ir jeygu giar regis
Karaluy, dot =mi prafzyna mano, ir padarit nora mano Est 5,8 'duoti
man' (3 ST ir 1 NT);*
- h) dalyvio, pvz., *Dota =mi ira wifa macis, and dangaus ir and ziames Mt
28,18 'duota man yra' (2 ST ir 2 NT).*

Likusios formos šlyja ne prie veiksmožodžio formų:

- a) daiktavardžių, pvz., *Aleyku =mi tey bus szweto patepima giminefa jufu Iš
(2 Moz) 30,31 'aleiku (aliejumi) man tai bus' (5 ST ir 7 NT);*
- b) būdvardžių, pvz., *jog dar ir pati sawe kaltaf =mi efi Fm 1,19 'kaltas man
esi' (1 ST ir 2 NT);*
- c) įvardžių (*tas, koks*), pvz., *taf mi teypag reykia atwest Jn 10,16, Kokius mi
namus pabudawofite? Apd 7,49 (NT – 16),*
- d) jungtukų (*pakolei, jeigu, jog, kad, kadangi, kaipo, idant, nors, kuris, kq*),
pvz., *Jr kad =mi tey (tropijof) jog Motyna Wießpaties ateyt manęsp Lk
1,43 'kad man' (ST – 53 ir NT – 31),*
- e) prieveiksmių, pvz., *Alexander Katlorus daug =mi pikto padare 2 Tim
4,14 'daug man pikto padarė' (16 ST ir 18 NT).*

Iš teikiamų duomenų (žr. lentelę šios dalies pabaigoje) matyti, kad Chi-
linskio Biblijoje vartojamos tik pirmojo asmens klitinių įvardžių formos,
daugiausia nesutrumpėjusios (-mi). Kituose tekstuose nesutrumpėjusios lytys
paprastai fiksuojamos tada, kai klitiniai įvardžiai eina žodžio morfologinėje
struktūroje (ChNT ir ChST tokių formų 60), taigi šiuo atveju tiek daug ne-

6 lentelė. Klitinių įvardžių formos Chilinskio Biblijoje (1660)

Šaltinis	Klitinio įvardžio asmuo, forma		Šeimininkas			Šeimininko gramatinės ypatybės										Požicija sakinyje					Iš viso formų šaltinyje				
	1 sg	m	Šeimininkas			vksm.										2.1.1. V=cI-V	2.1.2. V=cI-V	2.2. V=cI	3. <u>V=cI</u>	4. Pro=cI		<u>V=cI</u>			
			PRAEF-CL-RADIX	PRAEF-RADIX-CL	RADIX-CL	ne vksm.	liepiamoji nuosaka	esamasis laikas	tariamoji nuosaka	geidžiamoji nuosaka	būtasis kartinis laikas	būsimasis laikas	bendratis	dalyvis	datktavardis								įvardis	būvardis	prieveiksmis
ChST	388	1	45	131	136	77	118	10	30	12	96	43	3	2	5	1	16	53	18	58	203	64	1	1	389
ChNT	160	3	15	32	42	74	41	16	2		23	4	1	2	7	2	18	31	18	56	63	9	1	1	163
Iš viso	548	4	60	163	178	151	159	26	32	12	119	47	4	4	12	3	34	84	36	114	266	73	2	1	552

sutrumpėjusių formų vartojama dėl kitos priežasties. Pirmą pastebėtina tai, kad klitinės įvardžių formos rašomos atskirai nuo šeimininko (išskyrus kelis anksčiau minėtus atvejus). Be to, beveik visos klitinių įvardžių formos vartojamos datyvo reikšme (542 iš 552 atvejų). Jau Hermannas buvo atkreipęs dėmesį į tai, kad kirčiuotos įvardžių formos *man* vartojamos retai, norint pabrėžti jomis žymimus referentus (Hermann 1926, 43). Patikrinus ChST, kuriame užfiksuota daugiau klitinių įvardžių formų, paaiškėjo, kad pirmojo asmens įvardžio datyvo reikšmės forma *man* pavartota vos 7 kartus, o pirmojo asmens datyvo reikšmės klitinių įvardžių formų yra 382. Palyginimui – vienoje ChST knygoje (Iš (2 Moz)) *mi* pavartota 28 kartus, o *man* – tik du (pvz., *Kad tey regiejo waykey Izraelaus, tada kalbejo wiens kitop, MAN tey ira, nežyno jo nes kas tey buwo: Tare tada jump Mayžezus Iš (2 Moz) 16,15*). Dar vienas pavyzdys iš kitos ChST knygos: *Ir dawey giara dwafia tawo, mokit jos: ir notkieley MAN tawo nog nafru ju, ir dawey jems wadeni and trofzkuma ju Neh 9,20*. Atkreiptinas dėmesys, kad kitų linksnių (akuzatyvo, genityvo) kirčiuotų įvardžių formos vartojamos ne taip retai, kaip datyvo. Taigi darytina išvada, kad šiuo atveju klitinio įvardžio forma yra pagrindinė pirmojo asmens datyvo reikšmės įvardžiui žymėti.

Klitinės įvardžių formos šlyja veiksmažodžio su priešdėliu gale (163 atvejais), kiek dažniau (178) – veiksmažodžio be priešdėlio gale ir prie kitų žodžio formų (151).

Klauzoje klitiniai įvardžiai eina pagal visus nustatytus tipus ir užfiksuotas vienas į klasifikaciją nepatenkantis atvejis, kai klitikas šlyja ne po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra ne veiksmažodžio forma (6 lentelė).

2.9. Kleino giesmynas ir maldynas (1666)⁶

Kleino giesmyne ir maldyne (KING) užfiksuota 80 pirmojo asmens klitinių įvardžių formų.

Klitinio įvardžio formos pozicija šeimininko atžvilgiu. Daugiausia klitinių įvardžių formų eina tarp veiksmažodžio priešdėlio ir šaknies (64), pavyzdžiui: *Iβ[=]mi[=]klaufyk 159,15* ‘išklausk mane’, *iš=mi=gélbek 159,15* ‘išgelbėk mane’. Veiksmažodžio su priešdėliu gale šlyja 9 lytys (*Małone padaryke[=]m 375,5* ‘padaryk man’) ir 7 kartus klitinis įvardis jungiasi veiks-

⁶ Šiame giesmyne klitinių įvardžių formos dažnai atskiriamos vartojant lygybės ženklą, brūkšnelį (-), todėl aptariant šio šaltinio duomenis jos, esant reikalui, žymimos lygybės ženklu laužtiniuose skliaustuose [=].

mažodžio be priešdėlio gale (*Laikyki*[=]**m** / *jeib tikkėjime Taw tekczau gyw's ir fmertije* 390,11 'laikyk mane').

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Be minėtų žodžio morfeminės struktūros formų, kitos klitinių įvardžių lytys klauzoje prie veiksmažodžio jungiasi taip:

- a) V=cl, pvz.: *Laikyki*[=]**m** / *jeib tikėjime Taw tekczau gyw's ir fmertije* / *Pon' IE3AU Išganytojau Tawip but rods aβ méiliczau* 390,11 'laikyk mane', *Mazgoke*=**m** *krauju fawa* / *Kad taw pameks tikkroj> wieroj>* 197,20 'mazgok mane' (9 atvejai);
- b) __V=cl, pvz.: *AK Diewe prifigreβk maneβp Malone padaryke*[=]**m** 375,5 'padaryk man', *Malone dūk* [=]**mi** *fawo Nūg mokflo* / *faugok piktojo Ir welniško pražuddimo* 394,20 'duok man' (7 atvejai).

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinio įvardis. KLING klitinių įvardžių formos jungiasi prie šių lyčių: bendraties (pvz., *Norės pa*[=]**mi**=*škandinti* 417,21 'paskandinti mane') (6 kartai); tariamosios nuosakos (pvz., *Ieib tūm' iβ*=**mi**=*ganytu* 399,23 'išganytų mane') (5 kartai); liepiamosios nuosakos (pvz., *Malone dūk* [=]**mi** *fawo Nūg mokflo* 394,20 'duok man') (38 kartai); geidžiamosios nuosakos (pvz., *Wiespats te*=**mi**=*faugoj* M 176(L),15 'tesaugo mane') (2 kartai), esamojo laiko (pvz., *3alon' lankon' nu*=**mi**=*wed wis* 318,5 'nuveda mane') (6 kartai), būsimosios laiko (pvz., *pa*[=]**mi**[=]*tremfi* 79,5 'patremsi mane') (16 kartų), būtojo kartinio laiko (pvz., *Per fmerti iš*[=]**mi**[=]*waddawai* 388,7 'išvadavai mane') (5 kartai) ir dalyvio (pvz., *Nu*-**mi**-*mazgojes nūg griekū* 429,2 'numazgojęs mane') (2 kartai).

7 lentelė. Klitinių įvardžių formos Kleino giesmyne ir maldyne (1666)

Klitinio įvardžio asmuo, forma		Šeimininkas			Šeimininko gramatinė forma							Pozicija sakinyje		Iš viso formų šaltinyje	
1 sg		vksm.			liep. nuos.	tar. nuos.	geidž. nuos.	es. l.	būs. l.	būt. k. l.	bendr.	dalyv.	2.2. V=cl		3. __V=cl
<i>mi</i>	<i>m</i>	PRAEF-CL-RADIX	PRAEF-RADIX-CL	RADIX-CL											
64	16	64	9	7	38	5	2	6	16	5	6	2	9	7	80

7 lentelėje teikiami duomenys rodo, kad 1666 m. Kleino giesmyne klitiniai įvardžiai žymi tik pirmąjį asmenį. Šių formų šeimininkas visada yra veiksmažodžio forma, kuri klauzoje yra arba pirmasis (9 atvejai), arba ne

pirmasis (7 atvejai) kirčiuotas žodis. Nemažai kartų klitinis įvardis terpiasi žodžio morfeminėje struktūroje (64), bet užfiksuoti ir 9 atvejai, kai jis šlyja veiksmožodžio su priešdėliu formos gale.

2.10. Belarmino katekizmas (1677)

Belarmino katekizme (BK) žinomos trys pirmojo asmens klitinių įvardžių lytys, kurios šlyja prie liepiamosios nuosakos be *k* veiksmožodžio formos *pa-sakyti*: *Ižguldey iáu ji reikiá tikiet / pa=mi=fakáy žináigu ko turime wiltis / ir nuog ko: á pirm pá=mi=fakáy / ár moki tu Poteriu*: 8,5, *Pa=mi=fakáy tádu dáugug ira Sákrámentu* 24,3 ‘pasakai man’. Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, klitiniai įvardžiai eina žodžio morfeminėje struktūroje.

2.11. Rikovijaus giesmynas (1685)⁷

Rikovijaus giesmynas (RkG) laikomas antruoju Kleino giesmyno leidimu, kuriame įtrauktos 5 naujos giesmės ir 36 nauji giesmių vertimai (Aleknavičienė, Strungytė-Liugienė 2009, 430). RkG užfiksuotos 89 pirmojo ir viena antrojo asmens klitinio įvardžio forma.

Klitinio įvardžio formos pozicija šeimninko atžvilgiu. Visi klitiniai įvardžiai šlyja prie veiksmožodžio formų. Veiksmožodžio be priešdėlio gale jungiasi 7 formos, pvz., *Mazgoke[=]m krauju sawá* 271,8 ‘mazgok mane’. Šlydami prie veiksmožodžio su priešdėliu: a) 78 kartus terpiasi tarp priešdėlio ir šaknies, pavyzdžiui, *Pone ne=mi=dūk prapulti Szôs nakties tamfijbeje* 210,6 ‘neduok man’; b) 5 kartus šlyja žodžio gale, pavyzdžiui, *Cze peklos man fielwartas Ape mano duße rafsís / Cze prispaus=mi tužimas Tankey ne mažaffis* 518,2 ‘prispaus mane’.

Klitinio įvardžio formos pozicija sakinyje. Net 79 kartus klitinis įvardis eina žodžio morfeminėje struktūroje. Be šių atvejų, užfiksuoti dar du pozicijos klauzoje tipai, kai klitinis įvardis šlyja prie veiksmožodžio: a) *V=cl*, pvz., *Smerties czéfé mane linkfmink / Mazgoke[=]m krauju sawá* 271,8 ‘mazgok mane’ (5 kartai); b) *__V=cl*, pvz., *Sargijboje laikijke[=]m / Diddžû apimts efmi wargû* / 476,1 ‘laikyk mane’ (6 kartai).

Gramatinės formos, prie kurių šlyja klitinis įvardis. RkG randamos tik prie veiksmožodžio šlyjančios klitinių įvardžių formos. Daugiausia klitinių įvardžių formų eina su veiksmožodžio liepiamosios nuosakos lytimis (39), bet vartojama ir su tariamąja nuosaka, pvz., *iβ=mi=ganiytu* 402,6 ‘išganytų mane’

⁷ Šiame giesmyne klitinių įvardžių formos dažnai atskiriamos vartojant lygybės ženklą, brūkšnelį (-), todėl aptariant šio šaltinio duomenis jos, esant reikalui, žymimos lygybės ženklu laužtiniuose skliaustuose [=].

(6 atvejai), geidžiamąja nuosaka, pvz., *Loška tawa t' iβ=mi=gáno* 273,7 ‘teišgano mane’ (1 atvejis), esamuoju laiku, pvz., *Žalon' lankon' nu=mi=wed wis* 323,1 ‘nuveda mane’ (10 atvejų), būsimojo laiko lytimis, pvz., *Manę lis nor kawoti / Kad bėda pri=mi=spaus* 402,4 ‘prispaus mane’ (16 atvejų), būtuoju kartiniu laiku, pvz., *Nes Kryftus at=mi=[]pirka* 479,9 ‘atpirko mane’ (8 atvejai), bendratimi, pvz., *Kurs gal už=mi=tarijti?* 566,5 ‘užtaryti mane’ (8 atvejai), dalyviu, pvz., *Nu=mi=mazgojės nūg griekū* 510,2 ‘numazgojęs mane’ (2 atvejai).

8 lentelė. Klitinių įvardžių formos Rikovijaus giesmyne (1685)

Klitinio įvardžio asmuo, forma			Šeimininkas			Šeimininko gramatinės ypatybės								Pozicija sakinyje		Iš viso formų šaltinyje
1 sg		2 sg	vksm.			liep. nuos.	tar. nuos.	geidž. nuos.	es. l.	būs. l.	būt. k. l.	bendr.	dalyv.	2.2. V=cl	3. __ V=cl	
<i>mi</i>	<i>m</i>	<i>ti</i>	PRAEF-CL	-RADIX	PRAEF-RADX-CL											
81	8	1	79	5	6	39	6	1	10	16	8	8	2	5	6	90

RkG, išskyrus vieną atvejį, vartojamos pirmojo asmens klitinių įvardžių formos. Atsižvelgiant į anksčiau aptartus tekstus, pasakytina, kad ypač daug atvejų užfiksuota žodžio morfeminėje struktūroje (78) ir tik 5 kartus klitinis įvardis eina veiksmažodžio su priešdėliu gale. Likusios klitinių įvardžių formos šlyja po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra veiksmažodis (5), ir po veiksmažodžio, kai jis nėra pirmasis kirčiuotas klauzos žodis (6). Palyginti su kitais aptartais XVII a. šaltiniais, matyti, kad klitinių įvardžių formos vartojamos tik su veiksmažodžių lytimis.

2.12. Kiti tekstai

Klitinių įvardžių formų užfiksuota ir keliuose kituose nedideliuose XVII a. šaltiniuose: 1642 m. priesaikoje ir „Pradžioje pamokslo“ (1680 m.). Įdomu tai, kad pirmasis iš šių šaltinių nėra religinis tekstas.

1642 m. priesaikoje (Upytės žemės teismo knygos įrašė) pavartotos dvi klitinių įvardžių formos: *be iokios kaltibes mane pres wartus pona mano dwaro Niewiezniku an wiesza kiala ir ant grunta pona mana su=mi=musia piantimis kirwio yr wezdays*, – *an to Ponuy Dewuy prysiekiu. Iay po tesiak siekiu, Ponie Diewie pa=mi=deki, o iay nietesiey siekiu, Ponie Dewe mani oszmuski* ‘sumušė mane [...] padėk man’.

Kaip matyti iš pateiktos ištraukos, klitiniai įvardžiai eina žodžio morfeminėje struktūroje. Anot Konstantino Jablonskio, ši priesaika skiriasi nuo kitų tokio pobūdžio tekstų: „matyti [kad tekstas] rašytas yra iš galvos žmogaus, gerai mokėjusio lietuvių kalbą“ (Jablonskis 1937, 145).

Nežinomo autoriaus „**Pradžioje pamokslo**“ (1680) rasta viena veiksmažodžio *pasakyti* morfeminėje struktūroje einanti forma – *Pà=mi=fakik iß kur tay žinay?* 7,21 ‘pasakyk man’.

3. Apibendrinamosios pastabos

XVII a. šaltiniuose iš viso užfiksuotos 996 klitinių įvardžių formos (žr. priede teikiamą lentelę). Minėtos lytys vartojamos ir pirmajam, ir antrajam asmeniui žymėti. Įdomu, kad XVII a. šaltiniuose rasti visų iki šiol tekstuose fiksuotų galimų pavidalų klitiniai įvardžiai: *mi* (844 formos), *m* (90 formų); *ti* (30), *t* (26) ir *te* (6). Daugiausia klitinių įvardžių formų yra dviejuose šaltiniuose: „Knygoje nobažnystės“ ir Chilinskio Biblijoje. Šiuose paminkluose tų formų vartoseną įvairi, ypač šeimnininko, jo gramatinės klasės ir pozicijos sakinyje atžvilgiu.

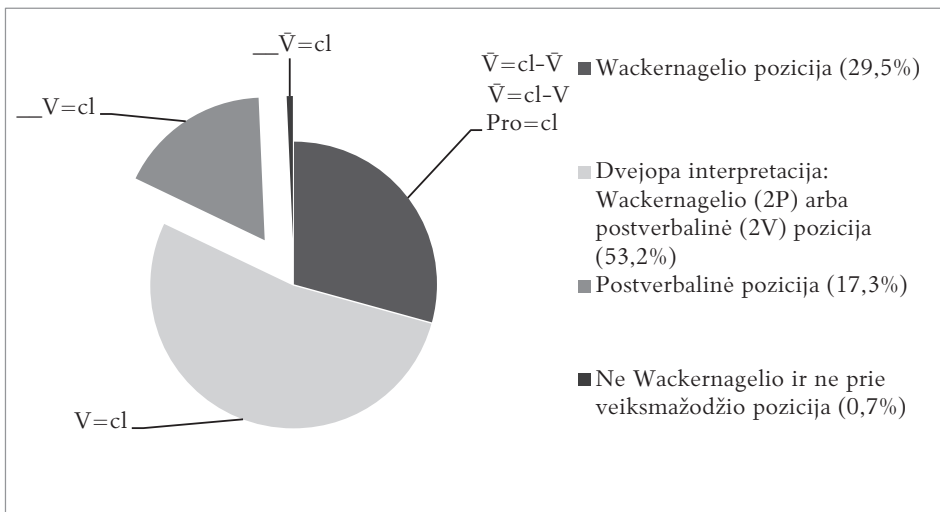
1. Aptariant klitinių įvardžių poziciją šeimnininko atžvilgiu, verta pastebėti, kad žodžio morfeminėje struktūroje yra 295 lytys. Veiksmažodžio su priešdėliu gale šlyja 215 formų, taigi klitinių įvardžių formos tarp veiksmažodžio priešdėlio ir šaknies sudaro kiek daugiau nei 57 % atvejų. Tiesa, reikia pasakyti, kad didžioji dalis šių atvejų (143) yra iš Kleino giesmyno ir vėlesnio jo leidimo – Rikovijaus giesmyno, taip pat ši pozicija dažnesnė „Knygoje nobažnystės“ (63 kartus klitinis įvardis eina žodžio morfeminėje struktūroje ir 14 kartų veiksmažodžio su priešdėliu gale). Kitur, šlydamas prie veiksmažodžio su priešdėliu, dažniau eina ne žodžio morfeminėje struktūroje, bet jo gale, plg.: LK (3 : 5), ZG (1 : 4), ChST (45 : 131), ChNT (15 : 32). Literatūroje nurodoma, kad klitinis įvardis „dažnai įsiterpia tarp priešdėlio ir šaknies“ (Ambrazas 2006, 83), tačiau bent jau XVII a. klitinių įvardžių vartoseną rodo, jog šios formos vartojamos apylygiai.

2. Kalbant apie klitinių įvardžių šeimnininko gramatinės ypatybes, verta atkreipti dėmesį į tai, kad ypač „Knygoje nobažnystės“ ir Chilinskio Biblijoje klitiniai įvardžiai šlyja prie įvairių šeimnininko gramatinių formų (ne tik veiksmažodžio nuosakų, skirtingų laikų, bet ir prie daiktavardžio, įvardžio, būdvardžio,rieveiksmio, prielinksnio, dalelytės, jungtuko). Kituose tekstuose (LK, ZG, PS, RPs, SG, JE 1647 ir kt.) šios formos dažniausiai šlyja prie liepiamosios nuosakos ir esamojo laiko lyčių.

Apibendrinant visų šaltinių duomenis matyti, kad daugiausiai (76,5 %) klitinių įvardžių šlyja prie veiksmažodžio lyčių (liepiamosios nuosakos (354), būtojo kartinio laiko (175), esamojo laiko (87), būsimomo laiko (86) ir kt., iš viso 762 atvejai).

3. Klausoje klitiniai įvardžiai jungiasi prie veiksmažodžio (kai jis yra pirmasis kirčiuotas klausos žodis – 371 atvejais, kai ne pirmasis kirčiuotas žodis – 123 atvejai). Tačiau matyti ir tam tikras skirtumas palyginti su XVI a. duomenimis – nemažai klitinių įvardžių formų užfiksuota po pirmojo kirčiuoto klausos žodžio, kuris nėra veiksmažodžio forma (206 atvejai). Be to, iš iki šiol apžvelgtų šaltinių, tik XVII amžiaus tekstuose rasti 5 atvejai, kai klitinė įvardžio forma eina po ne veiksmažodžio formos, kuri yra ne pirmasis kirčiuotas klausos žodis (t. y. Wackernagelio pozicija nesirenkama klitikus jungiant ne tik prie veiksmažodžių formų).

XVII a. šaltiniuose 29,5 % užfiksuotų pavyzdžių galima laikyti Wackernagelio dėsnio pozicijos ($\bar{V}=cl-\bar{V}$, $\bar{V}=cl-V$, $Pro=cl$), 53,2 % sudaro dvejopos interpretacijos atvejai: Wackernagelio dėsnio arba postverbalinė pozicija ($V=cl$) ir 17,3 % postverbalinė pozicija ($\_V=cl$). Užfiksuoti 5 atvejai (0,7 %), kai klitikas šlyja ne po pirmojo kirčiuoto klausos žodžio, kuris yra ne veiksmažodžio forma ($\_ \bar{V}=cl$), žr. 1 pav.

1 pav. XVII a. raštų klitinių įvardžių formų pozicijos sakinyje tipų pasiskirstymas

Palyginus šiuos duomenis su XVI a. raštų klitinių įvardžių formų pozicijos sakinyje tipais, matyti, kad ryškiausias skirtumas yra tas, kad atsiranda į klasifikaciją nepatenkantis tipas – kai klitiniai įvardžiai eina ne po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra ne veiksmažodžio forma (0,7 %) – matomas klitinio įvardžio judėjimas toliau nuo sakinio pradžios ne tik iki vietos po veiksmažodžio. Taigi, šiais atvejais klitinio įvardžio formos negalima priskirti nei Wackernagelio, nei prie veiksmažodžio šlyjančiai klitikų grupei. Taip pat svarbu, kad kur kas daugiau lyčių eina Wackernagelio dėsnio pozicijoje, kai ji nėra po veiksmažodžio (XVI a. – 1,2 %, o XVII a. – 28,8 %). Postverbalinėje pozicijoje užfiksuota 17,3 % atvejų, dvejopai galimos vertinti formos sudaro 53,2 %.

Aptarta medžiaga rodo, kad egzistavo ir antrosios pozicijos, ir veiksmažodiniai klitikai – fiksuojama nestabili sistema, tarsi pereinamasis laikotarpis, kai galėtų susiformuoti vienodesnė ar stabilesnė minėtų formų vartoseną. Tiesa, keli preverbalinės pozicijos atvejai ir pavyzdžiai, kai klitinė įvardžio forma šlyja ne po pirmojo kirčiuoto klauzos žodžio, kuris yra ne veiksmažodžio forma, sustiprina irstančios sistemos įspūdį.

Kaip minėta, pirmojo ir antrojo asmens klitiniai įvardžiai rodo stiprią tendenciją šlyti prie veiksmažodžio formų (net ir tada, kai ji nėra pirmasis kirčiuotas klausos žodis), taigi, klitiniai įvardžiai vien fonologinės funkcijos – eiti antrojoje sakinio pozicijoje – nebepaiso, tačiau įdomu ir tai, kad šlydami prie veiksmažodžio formų taip pat nerodo ryškesnės distribucijos su atitinkamomis kirčiuotomis įvardžių formomis. Vienintelę apčiuopiamą motyvuotą vartoseną galima išvelgti tik poezijos tekstuose.

Pastebėta, kad jei slavų kalbose klitiniai įvardžiai neina antrojoje sakinio pozicijoje, tada beveik visada šlyja po veiksmažodžio formos (G r i b b l e 1988, 194–195). Manoma, kad senoji bažnytinė slavų kalba tradiciškai paiso Wackernagelio dėsnio (L u n t 2001, 77), tačiau aiškiai rodo ir klitinių įvardžių polinkį eiti greta veiksmažodžio (M i g d a l s k i 2006, 167–169). Taigi, panašiai kaip ir slavų kalbose, XVI a. lietuvių senuosiuose raštuose klitiniai įvardžiai rodo stiprią tendenciją eiti greta veiksmažodžio lyčių (płg. P e t i t 2010, 289–290), nors yra ir Wackernagelio dėsnio pozicijos pavyzdžių.

Priedas. XVII a. šaltiniuose užfiksuotų klitinių įvardžių formų vartojimo atvejai

Šaltinis	Klitinio įvardžio asmuo, forma			Šeimnininkas			Šeimnininko gramatinės ypatybės										Pozičia sakinyje					Iš viso formų šaltinyje								
	1 sg		2sg	vksm.			vksm.										Pozičia sakinyje													
	mi	m	ti	t	te	ne vksm.	liepiamoji nuosaka	tariamoji nuosaka	gėdiziamoji nuosaka	esamasis laikas	būtasis kartinis laikas	būsimasis laikas	bendratis	dalyvis	daittavardis	įvardis	būdvardis	priveiksmis	prtelinksmis	įjungtukas	dalytė		2.1.1. V=cl-V	2.1.2. V=cl-V	2.2. V=cl	3. V=cl	4. Pro=cl	V=cl		
LK	10					2	8									1								2	5				10	
1605							3	5																						
ZG	1	11	1	1		1	12		2															9	4				14	
1612																														
PS	1						1																						1	
1629																														
RPp	14	1					14	1																		1			15	
1625																														
SG	25		13	3		15	25	1	11	2	10	14	3		1									1	20	20			41	
1646																														
JE	4					2	2		2		2																		4	
1647																														
JE	3						2	1	2																1				3	
1679–																														
1690																														
KN	87	50	28	12	3	63	14	51	52	62	30	28	4	1	3	11	1	9	2	24	2	15	26	54	12	6	4	180		
1653																														
KING	64	16					64	9	7	38	5	2	6	5	16	6	2							9	7			80		
1666																														
ChST	388	1				45	131	136	77	118	30	12	10	96	43	3	2	5	1	16				18	58	203	64	1	389	
1660																														
ChNT	160	3				15	32	42	74	41	2	16	23	4	1	2	7	16	2	18				18	56	63	9	1	163	
1660																														
BK	3						3																						3	
1677																														
RkG	81	8	1				79	5	6	39	6	1	10	8	16	8	2										5	6	90	
1685																														
Kita	3						3			2																			3	
1844	90	30	26	6	295	215	280	206	354	48	15	87	175	86	19	8	16	28	4	44	2	108	2	51	143	371	123	8	5	996

THE FIRST AND THE SECOND PERSON SINGULAR PRONOMINAL CLITICS IN THE 17th CENTURY LITHUANIAN TEXTS

Summary

This article analyzes the forms of the personal pronominal clitics in Lithuanian texts of the 17th century in accordance with the criteria announced earlier (Razanovaitė 2013, 245–250), which allow to evaluate personal pronominal clitics in Lithuanian texts systematically (to define the position of clitics in relation to their host as well as their position in a clause).

The results show a high rate of personal pronominal clitics attached to a verb, which is the first (17,3%) or not the first (53,2%) accented word of a clause. On the other hand, there are examples when the first accented word of a clause is not a verb (29,5%). Besides, 5 examples have been found when personal pronominal clitics were adjacent not to the first stressed word of a clause, which is not the verb form.

It is observed that personal pronominal clitics, if they are not in the second position, almost always occur after a verb (Gribble 1988, 194–195). Old Church Slavonic is considered to be a language which has traditionally been analyzed as a language obeying Wackernagel's Law (Lunt 2001, 77), however, it exhibits the tendency of pronominal clitics to stay adjacent to a verb (Migdalski 2006, 167–169). The same phenomenon is observed in Old Lithuanian – although the pronominal clitics in the Old Lithuanian texts are considered to be enclitics (Zinkevičius 1981, 49), i. e. obeying Wackernagel's Law and holding the second position in a sentence, it should be noted that most of the pronominal clitics tend to stay adjacent to a verb, even if the verb is not the first word of a clause.

The discussed material suggests that both the second position and the verbal clitics existed – an unstable system is observed as a transitional period to the formation of a more uniform and stable usage of the forms. The truth is that some cases of preverbal positions and the examples, where a pronominal clitic is adjacent not to the first stressed word of a clause, and which is not a verb form, reinforce the impression of the disintegration of the system.

As it was mentioned above, the first and the second person pronominal clitics tend to stay adjacent to a verb (even if the verb is not the first word of a clause), so pronominal clitics defy the phonological feature to go in the second position in a sentence. It is also interesting that in attaching the verb forms they do not show a vivid distribution with the corresponding accented forms of the pronoun. The only tangible motivated usage can be seen in poetry texts.

ŠALTINIAI

1642 m. priesaika – Konstantinas Jablonskis 1937, Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose, *Archivum Philologicum* 6, 146–148.

BK – [Robertas Belarminas,] TRUMPAS MOKSLO KRIKSCIONISZKO SURIN-KIMAS, Nuog Roberto Bellárimino Kárdynoło párásitas. VILNÆ Typis Acad: Societatis IESU, Anno 1677.

ChNT – Czesław Kudzinowski, Jan Otrębski 1958, *Biblia Litewska Chylińskiego. Nowy Testament 2: Tekst*, Poznań: Zakład narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu.

ChST – [Samuelis Boguslavas Chylinskis,] BIBLIA tatey ira Rasztas Szwėtas seno ir naujo TESTAMENTA. Pirmą kartą dabar perguldytas Lietuwiszkañ liežuwiñ. užmariofe. nog Samuelies Baguslawo CHylinska. Lietuwniko. ó nakłodu Diewo-baymos Karalistes Anglios, už karalawima Jo Milistos Karalaus, KAROLO ANTRIOIA Karalaus Anglios, Szkocios, Irlandios ir Francios. (Senasis Testamentas: Gina Kavaliūnaitė, *Samuelio Boguslawo Chylinskio Biblija. Senasis Testamentas 1. Lietuviško vertimo ir olandiško originalo faksimilės.* = *Vetus Testamentum lingua donatum a Samuele Boguslao Chylinski unā cum texto belgico*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008).

DK – [Mikalojus Daukša] KATHECHISMAS ARBA MOKSLAS KIEKWIENAM KRIKSZCZIONI PRIWALVS [...]. (Elektroninis tekstas 2006, rengė M. Šinkūnas, konkordancijas rengė M. Šinkūnas, V. Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=1>).

Įsak 1639 – Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo IV Vazos įsakas, draudžiantis medžioti Prūsijos kunigaikščio giriose (1639 03 22), spaudinys, <http://lietuvos.istorija.net/lituanistica/> (2011 02 15).

Įsak 1641 – Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vladislovo IV Vazos įsakas savo valdiniams nesiveržti į Prūsiją, netraukti į Lietuvos teismą prūsų valdinių ir sugrąžinti pabėgusius prūsų valstiečius (1641 08 22), spaudinys, [http://lietuvos.istorija.net/lituanistica/\(2011 02 15\)](http://lietuvos.istorija.net/lituanistica/(2011 02 15)).

JE 1647 – [Jonas Jaknavičius,] EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEdźielne iáko y wżytkich Swiat, ktore w Kościele Katholickim, według Rzyskiego porzádku przez cały rok czytáia. Wydáne za dozwozeniem JtárJzych. [...] w WILNIE. W Drukániey Akademiey SOC. IESV Roku / 1647. (Faksimilinis leidimas: Milda Lučinskienė, *Jono Jaknavičiaus 1647 metų Ewangelie polskie y litewskie*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005; Elektroninis tekstas 1998, rengė Milda Lučinskienė, konkordancijas rengė M. Lučinskienė, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=9>).

JE 1679 – [Jonas Jaknavičius,] EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEdźielne iáko y wżytkich Swiat, ktore w Kościele Katholickim, według Rzyskiego

porządku przez cały rok czytáia. Wydáne za dozwoleniem Jtárzycznych. [...] w WILNIE. W Drukániey Akademiey SOC. IESV Roku / 1679. (Elektroninis tekstas 1999, rengė Milda Lučinskienė, konkordancijas rengė M. Lučinskienė, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=18>).

JE 1690 – [Jonas Jaknavičius,] EWANGELIE POLSKIE Y LITEWSKIE TAK NIEdzielne iáko y wJzytkich Swiat, ktore w Kościele Katholickim, według Rzymskiego porządku przez cały rok czytáia. Wydáne za dozwoleniem Jtárzycznych. [...] w WILNIE. W Drukániey Akademiey SOC. IESV Roku / 1690. (Elektroninis tekstas 2000, rengė Milda Lučinskienė, konkordancijas rengė M. Lučinskienė, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=19>).

KIC – [Danielius Kleinas,] M. DANIELIS KLEINII COMPENDIUM LITVANI-CO-GERMANICUM [...] Gedruckt und verlegt durch Iohann Reufjnern / M. DC. LIV. [1654]. (Elektroninis tekstas 2011, rengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė M. Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=43>).

KIG – [Danielius Kleinas,] GRAMMATICA Litvanica Mandato & Autoritate SE-RENISSIMI ELECTORIS BRANDENBURGICI adornata, & præviâ Cenjurâ primùm in lucem edita à M. DANIELE Klein / Paftore Tilf. Litv. Præmiſſa eſt ad Lectorem Præfatio non minùs utilis, quàm neceſſaria. [...] REGIOMONTI, Typis & Jumptibus JOHANNIS REUSNERI, ANNO [1653]. (Faksimilinis leidimas: *Pirmoji lietuvių kalbos gramatika. 1653 metai*, atsakingasis redaktorius J[onas] Krupopas, Vilnius: Valtybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1957; Elektroninis tekstas 2011, rengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė M. Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=42>).

KING – [Danielius Kleinas,] NAUJOS GIESMJU KNYGOS [...] Taipajeg MALDU KNYGELES didžaufey Bážnyczofe wartojamos / Su labay priwálingu Pirm=pamokinimu bias Knyegeles Ikaitanczuju / Patogiey fuguldytos ir isdutos. KARALAU CZUJE Iſſpaude ſawo iſſirádimaſ PRIDRIKIS REUSNERIS Metúfe M. DC. LXVI. [1666]. (Elektroninis tekstas 2006, rengė Vaidotas Rimša, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė M. Šinkūnas, V. Rimša, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=41>).

KN – KNIGA Nobazniſtes Krikſćionifzkos / Ant gárbos Diewuy TRAYCEY Szwen-toy Wienatijam: Ant wartoimá Bážnicioms dides Kunigiſtes Lietuwos iſduotá. KIEDAY-NISE, DRVKAWOIA, IOCHIMAS IVRGIS RHETAS, Meatu Poná, 1653. (Elektroninis tekstas 2007–2008, rengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė M. Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=21>).

KN² – Kniga nobaznistes krikſćioniszkos ant gárbos Diewuy Traycey Szwentoy wienatijam ant wartojimá bážnicioms dides Kunigistes Lietuwos iszduotá. Kontrafakcija. Tikrieji išleidimo duomenys: Karaliaučius, Reussnerio sp., 1684, <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R0000341598>; <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0001922507>;

cription/LNB/C1B0001922093;http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1B0001922067).

KR – [Jurgis Kasauskis,] [Rožančius švenčiausios Marijos, 1681]. (Elektroninis tekstas 2008, rengė Jurgita Venckienė, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė J. Venckienė, M. Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=17>).

LK – KATHECHISMAS ARBA PAMOKIMAS WIENAM KVRIAMGI KRIKSCZONIVY REYKIAMAS. PARASZITAS Nuog D. IOKVBO LEDESMOS Theologo Soc: IESV. E perguldytas Lietuwijzky / ir Vntrnkárt iųj/páuųtas WILNIVY Drukórnioty Acadêmios SOCIETATIS IESV, Metûfu vųgimimo Wieszpatés / 1605. (Elektroninis tekstas 2001–2002, 2008, tekstą rengė Juozas Karaciejus, Ričardas Petkevičius, Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė Vytautas Zinkevičius, M. Šinkūnas, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=44>).

Pr (1648; 1664; 1675; 1677) – Domykykas Burba 2004, Penkios neskelbtos XVII–XVIII amžiaus lietuviškos LDK priesaikos, *Archivum Lithuanicum* 6, 289–299.

Pradžia pamokslu – PRADZIA PAMOKSLA Del Mažu Weykialu. Idant Mokitus pazint / žimes rašta / fudeima / ir fkeytima / cionayg ira pridotas. KATECHIZMAS MAZIASNIS [...] Surinktos del naudos Surinkima Lietwibiųka. Karalauciuy / Drukawoia REISNERA TEWAYNIEY. MEATU M. DC. LXXX. [1680]. (Elektroninis tekstas 2005, tekstą rengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė Vytautas Zinkevičius, M. Šinkūnas, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=46>).

PS – [Konstantinas Sirvydas,] PVNKTY KAZAN od Adwentu až do Postu / litewskim ięzykiem, z wytłumaczeniem na polskie przez księdza Konstantego Szyrwiada, W Wilnie: w drukarni Akademiey Societatis Iesv, 1629.

RkG – [Danielius Kleinas, Jonas Rikovijus,] [...] Naujos Su pritarimu wifų Bažicôs muųu Lietuwjojė Mokitojų pagėrintos GIESMJU KNYGOS, Taipojeg MALDU KNYGELES, Labjauųey Bažnyčofė Wartojimos Patogiej futailitos ir bwežey iųdutos per M. Iona Rikowia / Norkiçų Klebona. KARALAUČUJE, Iųpauųtos per PRIDRIKIO REUSNERO, palikta Naųlę / 1685. (Elektroninis tekstas 2004, rengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė Ona Aleknavičienė, V. Zinkevičius, M. Šinkūnas, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=51>).

RP – [Jonas Rėza,] Der Pfalter Davids Deutfch vnd Littawifch. PSALTERAS DOWIDO VVOKISCHKAI BEI LIETUWISCHKAI. Karaliautzoje Pruffu per Lorintzu Segebadu / Mætolfá Chriftaus 1625. (Elektroninis tekstas 2008, rengė R. Fecht, M. Šinkūnas, konkordancijas rengė R. Fecht, M. Šinkūnas, V. Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=5>).

SG – [Saliamonas Mozerka Slavočinskis,] GIESMES TIKIEIMVY KATHOLICKAM PRIDIARANCIAS, o per metu sziwiėtes giedamas: Kuriup prifiduoda Pfalmay Dowida. ų. [...] Auctore SALOMONE MOZERKA SLAWOCZYNSKI [...] VILNÆ, Typis Academicis Societatis IESV, Anno Dni 1646. [Fotografuotinis leidimas: S. M. Slavočinskis, *Giesmės tikėjimui katalickam priderančios 1646*, paruošė Jurgis Lebedys, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958. (Elektroninis tekstas 2003, rengė

Ričardas Petkevičius, Birutė Kabašinskaitė, konkordancijas rengė R. Petkevičius, B. Kabašinskaitė, V. Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=10>).

SŠG – [Kristupas Sapūnas, Teofilis Šulcas,] COMPENDIUM GRAMATICÆ LITHVANICÆ Theophili Schultzens Past: Cattenov, REGIOMONTI: Typis Friderici Reufneri, [...] Aō: 1673. (Faksimilinis leidimas: *Sapūno ir Šulco gramatika*, parengė Kazimieras Eigminas, Bonifacas Stundžia, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997; su indeksu).

ZE – [Lozorius Zengštokas,] ENCHIRIDION [...] IŃchpauftas per Iona Fabriciu / Metu M. DC. XII. [1612]. (Elektroninis tekstas 2008, rengė Ona Aleknavičienė, konkordancijas rengė Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=16>).

ZEE – [Lozorius Zengštokas,] Evangelias / bei Epiftolas [...] IŃchpauftas Karalaucziue per Iona Fabriciu / Metu M. DC. XII. [1612]. (Elektroninis tekstas 2007, rengė Ona Aleknavičienė, Giedrė Olsevičiūtė, konkordancijas rengė Ona Aleknavičienė, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=3>).

ZG – [Lozorius Zengštokas,] GIESMES ChrikŃzionifchkos ir Duchauñifchkos [...] ANNO [MD]C XII. [1612] IŃchpauftos Karaliaucziuiu Prufuu / Per Ioną Fabriciu. (Elektroninis tekstas 2003, rengė Mindaugas Šinkūnas, konkordancijas rengė M. Šinkūnas, Vytautas Zinkevičius, <http://www.lki.lt/seniejirastai/db.php?source=8>).

LITERATŪRA

Aleknavičienė Ona, Inga Strungytė-Liugienė 2009 (rec.), Guido Michellini (red.) 2009, D. Kleino naujos giesmju knygos. Tekstai ir jų šaltiniai, *Archivum Lithuanicum* 11, 419–438.

Ambrasas Vytautas 2006, *Lietuvių kalbos istorinė sintaksė*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Fontana Joseph M. 1993, *Phrase structure and the syntax of clitics in the history of Spanish*, Daktaro disertacija, Pensilvanijos universitetas.

Gribble Charles 1988, On clitics in Old Bulgarian and Old Russian, in Alexander Schenker (ed.), *American Contributions to the 10th International Congress of Slavists*, Columbus: Slavica.

Hermann Eduard 1926, *Litauische Studien*, Berlin: Weidmannsche buchhandlung.

Jablonskis Konstantinas 1937, Kelios XVII amžiaus lietuviškos priesaikos ir kitos lietuvių kalbos liekanos Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės aktuose, *Archivum Philologicum* 6, 146–148.

Lebedys Jurgis 1977, *Senoji lietuvių literatūra*, Vilnius: Mokslas.

Lunt Horace 2001, *Old Church Slavonic grammar*, 7th edition, Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Michellini Guido 2006, Zengštoko Giesmių Chrikščionischkų ir Ducaunischkų nau-

jų tekstų istorija, in Domas Kaunas (red.), *Knygotyra* 46, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 91–100.

Migdalski Krzysztof 2006, *The syntax of compound tenses in slavic*, PhD dissertation, Netherlands Graduate School of Linguistics.

Palionis Jonas 1967, *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII a.*, Vilnius: Mintis.

Pancheva Roumyana 2005, The rise and fall of second-position clitics, *Natural Language & Linguistic Theory* 23(1), 103–167.

Petit Daniel 2010, *Untersuchungen zu den baltischen Sprachen*, Boston: Brill.

Pociūtė Dainora 2004, *Knyga nobažnystės krikščioniškos 1653*, faksimilinis leidimas, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

Razanovaitė Auksė 2010, Apie lietuvių senųjų raštų atoninę įvardžio formą *te*, *Baltistica* 45(2), 261–264.

Razanovaitė Auksė 2011, Klitinių įvardžių formos Mažosios Lietuvos XVI–XVIII a. Psalmynuose, in Jowita Niewulis-Grablunas, Justyna Prusinowska, Ewa Styczyńska-Hodyl (eds.), *Perspectives of Baltic Philology* 2, Poznań: RYS, 185–195.

Razanovaitė Auksė 2013, Lietuvių vienaskaitos pirmojo ir antrojo asmens klitinių įvardžių formos XVI a. raštuose, *Baltistica* 48(2), 245–268.

Scholz Friedrich 2002, *Textkritische Edition der Überstzung des Psalters in die Litauische Sprache Johannes Bretke...*, Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh.

Sittig Ernst 1929, *Der polnische Katechismus des Ledesma und die litauischen Katechismenes Daugša und des Anonymus vom Jahre 1605 nach den Krakauer Originalen und Wolters Neudruck interlinear herausgegeben*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Zinkevičius Zigmas 1968, Apie 1605 m. katekizmo tarmę, *Baltistica* 4(1), 109–116.

Zinkevičius Zigmas 1988, *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*, Vilnius: Moks-las.

Auksė RAZANOVAITĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[aukse.razanovaitė@gmail.com]